

Salacak İstanbul'dan soyutlanamayacak sorunlar yaşıyor. Eskinin izleri gitgide ortadan siliniyor.

Salaca'daki Salacak...

YAZI: MURAT ŞAHİN

FOTOĞRAFLAR: KAAAN SAĞANAK

Eski İstanbul'un tam karşısında, Üsküdar'ın kıyısında, boğazın Marmara'yla buluştuğu köşede yer alan, Harem'le Şemsi Paşa arasındaki o meşhur semt: Salacak. Hani şu camlarında her gün yangın çıkan Üsküdar'ın batıya bakan penceresi. Kız Kulesi'ndeki sevgili Hera'ya ulaşmak için boğazı yüzerek geçmek isteyen Leandros'un boğulduğu mukaddes ağzın(1) altı dudağı. Her türlü olumsuz değişime rağmen, güneşin batışını en güzel izleyen göz. Kırım Savaşı yıllarında İstanbul'a gelen La Baronne Durand'ın "...Sabahları hayale sığmayan erguvani sisler, güneş baktarken de ateşler içinde..." dediği(2) yer.

Salacak. Has İstanbul, eski Salacak İskelesi, Şemsi Paşa Camii, Kız Kulesi, Galata Kulesi ve gün batımları arasındaki gerilim, sundukları inanılmaz değişik sahneler birçok şaire, ressam, edebiyatçı ve fotoğraf sanatçısına konu olmuştur. Nice filmde Salacak setler ve arkasında kentin kötü gidişini gizleyen çerçevedeki resim, Kız Kulesi ve eski şehrin silüeti, asırlar öncesinden boy gösterir. Bugünün İstanbul'u düşünüldüğünde, insan kendini burada bir nevi şipşak fotoğrafçıdaki fondaki "İstanbul hatırası" perdesinin önünde duruyormuş gibi hisseder.

Bazı kaynaklarda "Salacık" olarak da geçen "Salacak" isminin nereden geldiği konusunda pek çok rivayet bulunmaktadır. Kesin olarak bilinmemekle beraber semtin bu ismi fetihten sonra aldığı sanılmaktadır. Bu isim Mesnevi'yi çevirerek açılmayan (şerh eden) Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre ölü çekenler veya ölü çekilen dört kollu açık tabut anlamını taşıyan "Salaca"dan gelmektedir. Salaca, "... Hâlâ Anadolu'nun birçok yerlerinde kullanılan dört kollu bir tahtadır. Ölüyü bu tahtanın üzerine yatırılır, üstünü şalla, örtüyle

örterler... İstanbul'da, Üsküdar'daki Salacak, sarayda ölenler, o (oradaki) iskeleden karşıya geçirildiği için bu adla adlandırılmıştır..."(3) Salacak'ın sözlük anlamının "teneşir" olması bu savı destekler niteliktedir.

Kökü ölüme dair hüznü bir anlam taşıdığı söylenen Salacak gerçekte tam aksine pek çok kişinin yaşamında ve anılarında önemli bir mutluluk mekânı olarak yer almıştır. Çiftkayalardan, Salacak plajından denize girip, tenekede midye pişirmek, belediye gazinosunda, çay bahçelerinde silüet ve güneşin dansını izleyerek çay-gazoz içmek her ne kadar geçmişte kaldıysa da, bir içecek her akşam çeşitli nazlar niyazlar içinde batan güneşi uğurlama partilerine gelen insanları var hâlâ Salacak'ın. Ve bu mekân hâlâ sevgililerin çokça rağbet ettiği harika bir "mise en scène".

Tarih kitaplarına bakıldığında Salacak sarayların, bahçelerin, çekek yerlerinin, kayıkhanelerini, köşklerin, yalıların yer aldığı, kayalardan soğuksuların aktığı güzide bir yer. Bizans Sarayları, manastırlar, liman, Osmanlı dönemine ait Üsküdar (Ayazma), Ayşe Sultan, Şemsi Paşa (Şerebafad), Kavak ve Koca Mehmet Paşa Sarayları, Fatma Sultan ve Ayazma Bahçeleri, Tayyar Paşa Yalısı ve diğerleri... Bugün bu birikimden bir iz bile yok.(4) Geçmişten günümüze, denizden içerde kalan Çürüksulu Ahmed Paşa Yalısı (denizden bakıldığında bir setin üzerinde yeşille kaynaşmış aşı boyası rengindeki ahşap bina) kaynaklarda fetihten hemen sonra Fatih'in Akşemsettin adına yaptırmış olduğu belirtilen cami, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında barok-rokoko tarzında yapılan Ayazma Camii ve onun kuşevleri, yakın tarihte çok kötü restore edilerek sahip çıkıldığı iddia edilen çeşmeler ve plastik etkideki kaplamalı birkaç ahşap bina ile kötü bir koca ile evlendirilmeye çalışılan (!)(5) Kız Kulesi kalmış. 1859'da Şirket-i Hayriye tarafından yapılan eski ahşap iskele kazıklı yol geçirilirken ortadan kaldırıldı ve denizle arasına yol giren iskele binası kahvehane olarak kullanılmaya başlandı. Bir de Salacak'ın bir bölümünü oluşturan "Ayazma" mahallesi, üzerinde yükseldiği soğuk suların ipucunu adında taşıyor.

Kötü koca ve Kız Kulesi...

Seksenli yıllarda yapılan kazıklı yol ile kıyının tüm ifadesi, kullanımı ve sakinleri büyük ölçüde değişti. Şemsi Paşa sahilindeki iri yarı TEKEL binası kamu yararına bir düzenleme ile yeniden ele alınabileceken yıkıldı. (Dünyaca ünlü İtalyan mimar Aldo Rossi'nin bu binaya da yer verdiği, Üsküdar Meydanı Yarışması'nda yaptığı öneriler ne yazık ki dikkate alınmadı.) Hiçbir insani, mekânsal detay düşünülmeden hayata geçirilen kazıklı yol, kendi kötü uygulaması bir o kadar kötü bir karar oldu. Ne topografyanın avantajları, ne yayının kıyıyla rahatça buluşturulması, ne medeni bir dinlenme-eğlence olanağı ile binası, ne ustaca doğal eğimin içinde kaybedilmiş bir tuvalet... Bu kaba üretilmiş çözüm birçok olumsuzluğu da beraberinde getirdi: Bir zamanlar Üsküdar'dan yalnızca geçeköndü muhiti Ümraniye'ye kalkan az gelişmişliğin temsilcilerinden olan minibüslerin bugün Salacak'tan da vızır vızır geçmesi; insanların üzerinde sabahları koştugu fakat koşmak bir yana yürümesi yer yer imkânsız hale gelen, bir türlü medeni bir standarda kavuşturulamayan kıyıdaki trotuar, daha sonra bataklığa dönüşen bahkçı bariyeri ve onun derme çatma yapılaşması; binalarda kat yüksekliğinin yıllar içinde arttırılması; yetmezmiş gibi Sinan'ın Şemsi Paşa Külliyesi'nin yanbaşına kondurulan çay bahçesi ve oradaki tarihi parçalarından biri-

Salacak, sarayların, bahçelerin, köşklerin, yalıların yer aldığı güzide bir yerdi...

nin taşlarının boyanarak(!) hela olarak düzenlenmesi; Kız Kulesi ve tarihi yarımada karşı prekast beton elemanlarla yapılan üç dört sıra oturma bandı yapılması, daha sonra da buraya birkaç tane ucube kulübe (büfe) takılarak basamaklara halılar serilip, küçük yer sofrasına benzer tablalar konulması; ayakkabılarını çıkarıp çoraplarıyla yayıla yayıla çay içenler, bağdaş kuranlar... Yani bu yapılaşmaya uygun insanlar da eklendi ve tablo tamamlandı. Bu tutum köye de hakaret, geleneğe de, günümüze de, kente de kentliye de... Vitrine konmuş hamur açan kadınlar gibi nereye ait olduğu belli olmayan bir kültürün örnekleri sergileniyor burada.

Yalnız güzel...

Üsküdar'da ilgili tüm kaynaklarda öve öve bitirilemeyen, hükümdarların bazı yabancı heyetleri konuk ettikleri Üsküdar bahçeleri zamanla birer birer binaya dönüştüler ve zeminleri betonla kaplandı. Tek yeşil nefes olan eski gazinonun bahçesindeki ağaçların kesilmesi, neredeyse tamamına beton dökülmesi ve üzerlerine boğaz arabeskinin bir örneği olan binaların dikilmesi Salacak semtine vurulan son darbelerden biri oldu. Böylece geçmişten kalan son bahçe de tarihe gömüldü.

Salacak'ın önemli bir parçası olan efsanelere konu olmuş, Avrupalı tarihçilerin Leandre Kulesi olarak adlandırdığı, Bizans'ın Damalis'i Kız Kulesi'ne işlev verme derdi ise bir diğer kuş kondurma operasyonu. Her binayı, her yeri insan sıcaklığı ile buluşturma gibi bir dert bu. Böylece atıl duran Kız Kulesi para getirecek. Aksi halde bina denen şey yaşamaz derler. Bu görüşün belli bir doğruluk payı var ama bir şeylere de çıkılmasa, bir yerlere de basılmasa... Kendi heykeliyle, feneriyle öyle yalnızlığıyla güzel Kız Kulesi. Yazık oldu anılara, orada, uzakta, tablodaki Kız Kulesi'ne. Tıpkı artmış kent parçalarına çocuk parkı, trafiğin yoğun olduğu yerlere iş merkezi, top sahalarına stadyum, saray bahçelerine otel, meydanlara gazoz kasalı pis büfeler yerleştirir gibi, Kız Kulesi'ne de bir işlev sokuşturmaya kalktılar. Nereye hangi işlevi koyacağını şaşırılmış zavallı, savruk, şaşkın kentim benim.

Saraylarını, bahçelerini, denizini, kayıkhanelerini, kayıklarını, kıyıyla doğal buluşmasını kaybetmiş Salacak zaman içinde adeta yavaş yavaş tıpkı İstanbul gibi teneşire gelmiş. Keşke bu yazı da şikâyet dilekçesi gibi olmak yerine, yazılan, çizilen güzel Salacak anılarına, yazılmasına eklenmiş hoş bir sayfa olsaydı. Anadolu'dan geçen onlarca medeniyet düşünülürse hiçbir şey için geç değil. Ama doğru insanlar lazım güzel işler için. Bilindiği gibi, doğru insan demek uygulamadan önce sorunları demokratik bir süreç içinde tartan, tartışan ve bu ortam içinde oluşan fikirlere, düşüncelere kıymet veren, çağdaş olmayı be-

Salacak isminin, dört kollu açık tabut anlamını taşıyan "Salaca"dan geldiği söylenir. Kökü ölüme dair hüznü bir anlam taşısa da Salacak gerçekte pek çok kişinin yaşamında ve anılarında önemli bir mutluluk mekânı olarak yer almıştır.

nimsemiş insan demektir. Öyle bir kuru gürlü ki her şey yapıyor, olan oluyor. Bizlerse gördüklerimizden haberdar oluyoruz. Dayatmalarla yaşıyoruz. Görünenlerin ve bunları beğenenlere tarihin ve evrensel kent kültürünün söyleyeceği tek söz olabilir: "avam".

Bu bölgenin İstanbul'dan soyutlanamayacak sorunlar yaşadığı muhakkak. Yalnız Cumhuriyet döneminde değil daha öncesinde de ne kadar büyük organ kayıpları yaşadığı düşünülürse, bugünkü Salacak'ın, dünü bugüne bağlayan yaşamsal değerlerden büyük ölçüde koptuğunu gözlemek insana elem veriyor. Birileri acımasız zamana arkadaşlık ederek yarınlara bir şey bırakmamaya sanki ant içmiş. Fakat bizler bütün kötülüklerle inat, her fırsatta bu coğrafyadan güneşi uğurlayarak içimizdeki kırık umudu yaşatmaya devam edeceğiz. Bu umudu bize kendine ne yapılırsa yapılsın direnen İstanbul veriyor.

Yalnız şimdilik gözükten manzara içinde, katip irticai ve ehli-yetsiz; Kız Kulesi'nin ne kızlığı ne de kuleliği kaldı (Galata Kulesi de baksın başının çaresine); bu Salacak ise bizim değil. ◀

*Dr. Öğr. Gör., YTÜ. Mimarlık Fak. musah@hotmail.com.

(1) Sözü edilen olay Kız Kulesi'yle ilgili birçok efsaneden biridir. Mukaddes ağız Saraybunu ile Üsküdar arasında kalan boğaz girişine verilen isimdir. (Uzunçarşılı, İ.H., "Büyük Osmanlı Tarihi" C.1 s. 433 ve 466)

(2) Tahir Y., "Ahmet Refik, Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul", 1998, Kitabevi.

(3) Gölpınarlı, A., Mesnevi Tercemesi ve Şerhi V-VI. Cilt 2. Basım İnkılap ve Aka Kitapları, 1984, İstanbul.

(4) Bu yok oluşta adı geçen binaların tamamına yakınının ahşaptan yapılmış olmalarının da büyük payı olduğu yadsınmaz.

(5) Pulsuz zarf gibisin/ Üstünde adresi/ Evde kaldın/ N'aber/ Kız Kulesi.... Sunay Akın

Kendi yalnızlığıyla güzeldi Kız Kulesi...

